

Ю. Ф. Лебедь

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Рецепція творчості Ромена Гарі в критиці і літературознавстві

Лебедь Ю. Ф. Рецепція творчості Ромена Гарі в критиці і літературознавстві. Дана стаття присвячена вивченню питання рецепції творчості Ромена Гарі в історії літературознавства. Матеріалом для дослідження стали літературно-критичні статті, передмови до творів, рецензії і наукові розвідки. Акцентується увага на тому, що доробок українського літературознавства з рецепції творчості Р. Гарі, по суті, вичерпується чотирма рецензіями на книгу «Життя попереду», єдину з усієї творчої спадщини французького письменника, перекладену українською. Це свідчить про наукову необхідність спеціального вивчення цієї проблеми. На актуальність нового дослідження цього питання вказує і той факт, що в нашій країні творче і особисте життя автора майже не досліджувалось.

Ключові слова: *рецепція, літературний процес, біографія, містифікація, маргінальність, проблема авторства, атрибуція.*

Лебедь Ю. Ф. Рецепция творчества Ромена Гари в критике и литературоведении. Эта статья посвящена изучению вопроса творчества Ромена Гари в истории литературоведения. Материалом для исследования стали литературно-критические статьи, предисловия к произведениям, рецензии и научные исследования. Акцентируется внимание на том, что совокупность того, что есть в украинском литературоведении по рецепции творчества Р. Гари, по сути, исчерпывается четырьмя рецензиями на книгу «Жизнь впереди», единственную переведенную на украинский язык. Это свидетельствует о научной необходимости специального изучения этой проблемы. На актуальность нового исследования этого вопроса указывает также тот факт, что в нашей стране творческая и личная жизнь автора почти не исследовалась.

Ключевые слова: *рецепция, литературный процесс, биография, мистификация, маргинальность, проблема авторства, атрибуция.*

Lebed J. F. The reception of Romain Gary's creative work in literary criticism. This article is devoted to the studying of a question of Romain Gary's creative work in the history of literary criticism. The literary-critical articles, the prefaces to products, the reviews and the scientific research became a material for research study. The attention is drawn to the fact that the totality of the scientific works about the Romain Gary's creative work in the Ukrainian literary criticism is settled by the four book reviews «The Life Before Us». This book is the only book, which was translated into Ukrainian. It testifies to the scientific necessity of special studying of this problem. The fact that in our country the creative and private life of the author wasn't almost investigated also points to an urgency of new research of this question.

Key words: *reception, literary process, the biography, mystification, marginality, an authorship problem, attribution.*

Роман Касев, відомий світу як письменник Ромен Гарі, посідає чільне місце серед визначних французьких письменників ХХ століття. Він притягує увагу широкого кола читачів і дослідників не тільки у Франції, але й у багатьох інших країнах, тим більше, що простір творів цього письменника не обмежений Французькою республікою.

Ромен Гарі – це єдиний письменник, який завдяки видатній в історії літератури містифікації, обійшовши всі правила, двічі отримав Гонкурівську премію. Саме цією експериментальною діяльністю в області художньої літератури письменник і заслужив визнання у критиків і зацікавив своїми книгами читача.

Рецепція творчості Р. Гарі ще не ставала об'єктом окремого дослідження у літературознавстві. Тому наша стаття присвячена вивченню саме цього питання. Матеріалом для дослідження стали літературно-критичні статті, передмови до творів, рецензії і наукові розвідки.

Дослідження, які були проведені у цій галузі в західному літературознавстві мають уже тривалу історію. Так перша серйозна праця, присвячена творчості Р. Гарі, з'явилася в 1990 році, завдяки чому романи письменника віднайшли друге життя [16]. Літературознавець В. Пітон в 1992 році виконала дисертаційне дослідження, присвячене порівняльному тематичному аналізу творів Р. Гарі і Е. Ажара [21]. Ф. Лара і Ф. Абдельжауад висвітлили історію створення псевдонімів Р. Гарі [18; 15].

Визначною подією для дослідників творчості Р. Гарі став також міжнародний симпозіум, який був організований в 2002 році за ініціативою асоціації «Les Mille Gary». Метою симпозіуму було підвищити інтерес до життя і творів письменника.

Асоціація «Les Mille Gary», заснована в 1997 році, два рази на рік випускає збірник статей, в яких мова йде про творчість літератора. Емблемою цієї організації став шотландський плед – своєрідна метафора широкого поля діяльності і інтересів письменника. Сам Р. Гарі в автобіографії «А ніч буде спокійною» часто згадує про плед як метафору свого життя – про переплетення його етнічних,

віросповідних і мовних складових [3]. Інтерпретація цього твору говорить про незвичайну пластичність письменника: Р. Гарі вільно писав французькою та англійською мовами і публікував твори під багатьма псевдонімами.

Ромену Гарі належить одна із найцікавіших біографій прозаїків ХХ століття. Він сам породжував про себе багато суперечливих чуток. Тому життєпис французького письменника не менш інтригуючий, ніж його книги. Р. Гарі постійно перекручував факти об'єктивної дійсності про свою особу і власне життя, що знайшло відбиття в ряді західних літературознавчих робіт. В цьому ключі слід відзначити біографічні дослідження, виконані Д. Бона і М. Анісімов [17; 1].

В Росії науковий інтерес до постаті Ромена Гарі засвідчує низка дисертаційних досліджень: «Типологічні особливості Р. Гарі» Р. У. Галімової [3], «Романи Ромена Гарі: Проблема автора» О. Є. Лобкова [7] і «Порівняльно-стилістичний аналіз творів Ромена Гарі й Еміля Ажара» В. П. Чепіги [13]. На жаль, з першими двома на цей час нам не довелося ознайомитися.

Російська сучасна критика має також публікації ознайомлювального характеру: «Дві смерті Ромена Гарі» Є. Еткінд [14], «Два життя Ромена Гарі» О. Зверєва [6], «Подвійна доля Ромена Гарі» А. Місюк [8], «Про те, як два письменника вбили один одного» І. Панкєєва [9], «Містифікатор (про Ромена Гарі)» О. Прокоф'євої [10] та інші. Це в основному короткі передмови до російських перекладів його книг, серед яких неможливо виділити яку-небудь глибоку роботу аналітичного порядку.

Слід відзначити також статті критиків-початківців, які були учасниками семінару з порівняльного літературознавства під керівництвом О. М. Зверєва. Це «Обіцянка на світанку» М. Табак [11], «Поезія маргінальності» А. Романової [11], «Гарі, який пише англійською мовою» С. Фрумкіної [11], «Герої екзистенціальної пригоди» М. Горбачової [11], «Міфологія Гарі» І. Странцової [11], «Пожирачі зірок»: нотатки на полях» К. Тарасової [11], «Гарі/Ажар – два в одному» Д. Бондарчук [11].

Наприклад, М. Горбачова розглядає Р. Гарі як одного з найяскравіших представників літератури «екзистенціальної пригоди». Авторка говорить про те, що боротьба, опір, подолання перешкод є магістральною темою творів французького письменника. М. Горбачова зауважує, що життєва позиція героя Р. Гарі, завжди активна. Адже сама ситуація, в якій опиняється герой, вимагає цієї активності. Здійснюючи вибір, проходячи свою «екзистенціальну пригоду», герой Гарі проходить і певний шлях самопізнання, корегує свої уявлення про світ і про навколишню дійсність, переживає свого роду випробування. На думку Гарі, пише критик, вибір здійснюється кожної хвилини людського життя, і введення в розповідь «крайньої» ситуації – тільки привід загострити увагу на самій суті і необхідності для кожного цей вибір зробити, відчувши і усвідомивши реальність тих понять і категорій, які в умовах нової дійсності вже стали здаватися лише привидами, «пережитками» давно минулої епохи. Результат цієї боротьби найбільше цікавить автора [11].

А. Романова розглядає більшість персонажів Гарі в рамках поняття маргінальності, яке найчастіше має негативне значення. Але в творах французького письменника це поняття утрачає зміст будь-якої негативної конотації і стає синонімом природності, справжньої суті людської особистості. Практично всі герої романів – маргінали, яких А. Романова умовно ділить на декілька типів. Всі змушені бути маргіналами, але з різних причин: одні – через своє походження, другі – через соціальний статус, треті – через професію, четверті – через етнос і т. д. Герої французького письменника, погоджуючись зі своїм вимушеним існуванням, одночасно перетворюють власну несхожість з іншими в усвідомлену гру; це стає способом самопізнання і пошуку місця в світі [11].

Найбільший інтерес викликає проблема авторства і художньої своєрідності чотирьох творів, написаних під псевдонімом Еміль Ажар. Стилi двох авторів настільки відрізняються один від одного, що за життя письменника у його сучасників і критиків не виникло сумнівів в тому, що Р. Гарі і Е. Ажар – це дві різні людини. І тільки після публікації роману П. Павловича [19] і посмертної публікації «Життя і смерть Еміля Ажара» Р. Гарі [5], літературний світ зворушив той факт, що Р. Гарі і Е. Ажар можуть бути однією і тією ж людиною. Таким чином, письменник став єдиним автором, який двічі отримав премію Гонкурів.

Відносно цього слід звернути окрему увагу на публікації, присвячені атрибуції псевдонімних романів Е. Ажара:

– дисертаційна розвідка 1998 року, що була проведена польським дослідником А. Павловськи [20]. Науковець використав модель часових рядів, результатом чого стала атрибуція чотирьох творів Е. Ажара Ромену Гарі. При цьому А. Павловськи не врахував жанрову невідповідність романів Е. Ажара і залучив в ролі потенціальних авторів ряд сучасників Р. Гарі, таких як Р. Кено, Л. Арагон і М. Турньє, базуючись тільки на ряді газетних нотаток, які з'явилися до того, як стало відомо, що роль Е. Ажара виконував П. Павлович, двоюрідний племінник Р. Гарі;

– праця 2007 року французького лінгвіста Д. Лаббе [за: 13], який використав метод «міжтекстової відстані» стосовно п'єс П. Корнеля і Мольєра. Дослідник продемонстрував новий метод на чотирьох творах Е. Ажара, порівнюючи їх з романами Р. Гарі. При цьому неоднозначність отриманих результатів привела до того, що деякі романи самого Е. Ажара виявилися близькими до виділеного Д. Лаббе розряду, в який потрапили твори, які мали статично значимі відмінності, на основі чого робиться висновок, що або у текстів різні автори, або автор написав тексти, які відносяться до різних жанрів;

– дисертація 2008 року російського науковця В. П. Чепігі [13]. Публікація виявилася спільним проектом Санкт-Петербурзького державного університету, університету Нової Сорбонни – Париж-3 і Французького Національного центру наукових досліджень CNRS. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що індивідуальні авторські стилі можливих авторів творів, написаних під псевдонімом Е. Ажар, суттєво відрізняються за певними синтаксичними характеристиками. Вивчення генезису рукописних текстів, які формували корпуси досліджуваних творів, а також біографічні і документальні джерела дозволили В. П. Чепізі сформулювати атрибуційну гіпотезу про те, що авторами трьох романів, написаних під псевдонімом Е. Ажар («Голубчик», «Життя попереду», «Жахи царя Соломона»), могли бути Р. Гарі і/або П. Павлович. Перевірка атрибуційної гіпотези дозволила виключити авторство П. Павловича і встановити, що ймовірним автором романів є Р. Гарі.

Відома також білоруська дисертаційна праця О. О. Борисєєвої «Ромен Гарі / Еміль Ажар: феномен творчої індивідуальності» (2006 р). Та, на жаль, на цей час з цією роботою нам теж не довелося ознайомитися.

В українському літературознавстві Ромен Гарі, зокрема комічне в його романах, залишився поза увагою дослідників, що і зумовлює актуальність нашої роботи. З приводу означеної теми відома лише стаття В. Б. Молоткової «Сміх як зброя. “Пляска Чингіз-Хаїма” Р. Гарі». В статті мова йде про роль комічного в романі Ромена Гарі «Пляска Чингіз-Хаїма». Авторка зауважує, що імпульсом до написання цього роману стала поїздка письменника у Варшаву в середині 60-их років. Саме там він зрозумів значення Холокосту, відчув відсутність в світі шести мільйонів євреїв, знищених протягом Другої світової війни.

Книги Ромена Гарі перекладені багатьма мовами світу і лише одна («Життя попереду») – українською. На цей роман з'явилися рецензії таких українських науковців, як Д. Дроздовський («Історія Мохамеда (Момо), знайди» [12]), Д. Рудик («Історія однієї любові» [12]), Т. Трофименко («Життя не прекрасне, але воно попереду» [12]), О. Чекан («Усмішка сумного блазня» [12]).

Отже, можна зробити висновок, що творчість Р. Гарі для українського літературознавства залишається відкритою проблемою у багатьох аспектах. Це і загальний нарис його життя і творчості, і специфіка художнього світу періодів Гарі і Ажара, і естетика комічного як одна із домінант його художнього стилю.

Література

1. Анисимов М. Ромен Гари, хамелеон. / М. Анисимов; [пер. с франц. Е. В. Гаврилова]. — Нижний Новгород : ДЕКОМ, 2007. — 640 с.
2. Борисеева Е. А. Ромен Гари / Эмил Ажар: феномен творческой индивидуальности : дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Борисеева Елена Александровна. — БГУ, 2006.
3. Галимова Р. У. Типологические особенности романов Р. Гари : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.05 / Галимова Роза Усмановна. — Казань, 1996. — 144 с.
4. Гари Р. Жизнь и смерть Эмиля Ажара [Электронный ресурс] / Р. Гари. — Режим доступа: <http://www.litru.ru/br/?b=9735>.
5. Гари Р. А ночь будет спокойной / Р. Гари; [пер. с франц. Л. Бондаренко, А. Фарафонов]. — СПб. : Симпозиум, 2004. — 414 с.
6. Зверев А. Две жизни Ромена Гари / А. Зверев // Кн. обозрение. — 1994. — 22 нояб. — № 47. — С. 16.
7. Лобков А. Е. Романы Ромена Гари: Проблема автора : автореферат дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.05 / А. Е. Лобков. — М., 1998. — 23 с.
8. Мисюк А. Двойная судьба Ромена Гари [Электронный ресурс] / А. Мисюк // Центральный еврейский ресурс. — 2005. — Режим доступа : <http://www.sem40.ru/culture/books/15418/>.
9. Панкеев И. О том. Как два писателя друг друга убили / И. Панкеев // Кн. обозрение. — 1995. — 18 апр. — № 16. — С. 10.
10. Прокофьева Е. Мистификатор (о Ромене Гари) / Е. Прокофьева // Смена. — 2001. — № 6. — С. 96—104.

11. Ромен Гари: жизнь еще впереди? (круглый стол) [Электронный ресурс] / М. Табак, А. Романова, С. Фрумкина, М. Горбачова, И. Странцова, К. Тарасова, Д. Бондарчук // Иностранная литература. — 2001. — № 12. — Режим доступа к журн. : <http://magazines.russ.ru/inostran/2001/12/stol.html>.
12. Ромен Гари (Еміль Ажар): Життя попереду : Рецензії в пресі [Электронный ресурс] / Д. Дроздовський, Д. Рудик, Т. Трофименко, О. Чекан // Сучасна українська книгосфера. — Режим доступу : <http://avtura.com.ua/book/108/reviews>.
13. Чепига В. П. Сравнительно-стилистический анализ произведений Романа Гари и Эмиля Ажара : авторефер. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / В. П. Чепига. — Санкт-Петербург, 2008. — 24 с.
14. Эткинд Е. Г. Две смерти Романа Гари [Электронный ресурс] / Е. Г. Эткинд // Некоммерческая электронная библиотека «ImWerden». — 1981. — 3 с. — Режим доступа к журналу : <http://imwerden.de/cat/modules.php?name=books&pa=showbook&pid=646>.
15. Abdeljaouad F. Les Figures de l'Autre dans l'œuvre de Romain Gary et Émile Ajar ou comment le vif saisit la mort: thèse de doctorat sous la dir. de M. Sacotte / F. Abdeljaouad. — P.: Sorbonne Nouvelle, 2002. — 651 p.
16. Bayard P. Il était deux fois Romain Gary/ P. Bayard. — P.: Presses Universitaires de France, 1990. — 128 p.
17. Bona D. Romain Gary / D. Bona. — P. : Mercure de France-Lacombe, 1987. — 408 p.
18. Larat F. Romain Gary (1914—1980): un itinéraire européen / F. Larat. — Chêne-Bourg: Georg éditeur, 1999. — 187 p.
19. Pavlowitch P. L'Homme que l'on croyait / P. Pavlowitch. — P. : Fayard, 1981. — 313 p.
20. Pawłowski A. Séries temporelles en linguistique avec application à l'attribution de textes: Romain Gary et Émile Ajar / A. Pawłowski. — P.: H. Champion, 1998. — 290 p.
21. Piton V. De Romain Gary à Émile Ajar, quelle coupure, quelle répétition: thèse de doctorat sous la dir. de L. Maurice / V. Piton. — Littérature française. — Paris 7, 1992. — 406 p.